

Gelijktijdig met de Floriade 2012 in Limburg werd een onderzoek verricht naar regionale specialisatie van de agrofoodsector aan weerszijden van de Nederlands-Duitse grens in Zuidoost-Nederland en Niederrhein, en de mogelijkheden van grensoverschrijdende clustervorming.

Smart Specialisation in een grensoverschrijdend agrocluster

In zowel Zuidoost-Nederland (COROP-regio's Noord-Limburg, Noordoost- en Zuidoost-Brabant) als het Duitse Niederrhein (figuur 1) is de agrosector in al zijn facetten een topsector. In beide deelregio's vormt deze een belangrijke economische pijler, en beide doen het op agrobied steeds beter vergeleken met de rest van Nederland respectievelijk de deelstaat Nordrhein-Westfalen en Duitsland als geheel.

Welke onderdelen van de agrosector zijn in deze twee regio's goed vertegenwoordigd en hoe sterk zijn deze regionale specialisaties in economisch opzicht, vooral gelet op de mogelijkheden van grensoverschrijdende clustervorming? Om dit te achterhalen werd in 2012 in opdracht van Greenport Venlo een zogenoemde Porter-studie uitgevoerd. De DS-matrix, besproken in het artikel van Hein Vrolijk, vormde daarbij een belangrijke bouwsteen. Deze insteek sluit goed aan bij de Smart Specialisation Strategy die de Europese Commissie heeft gelanceerd voor het regionale innovatiebeleid in de Europese Unie tot 2020.

De primaire agrosector, land- en tuinbouw, werd geanalyseerd aan de hand van de benutting van landbouwareaal. De secundaire agrosector, met alle industriële en dienstverlenende activiteiten die verbonden zijn met de land- en tuinbouw (figuur 2), werd geanalyseerd op basis van werkgelegenheidscijfers. Het ging daarbij vooral om het aandeel van de werkgelegenheid in bepaalde

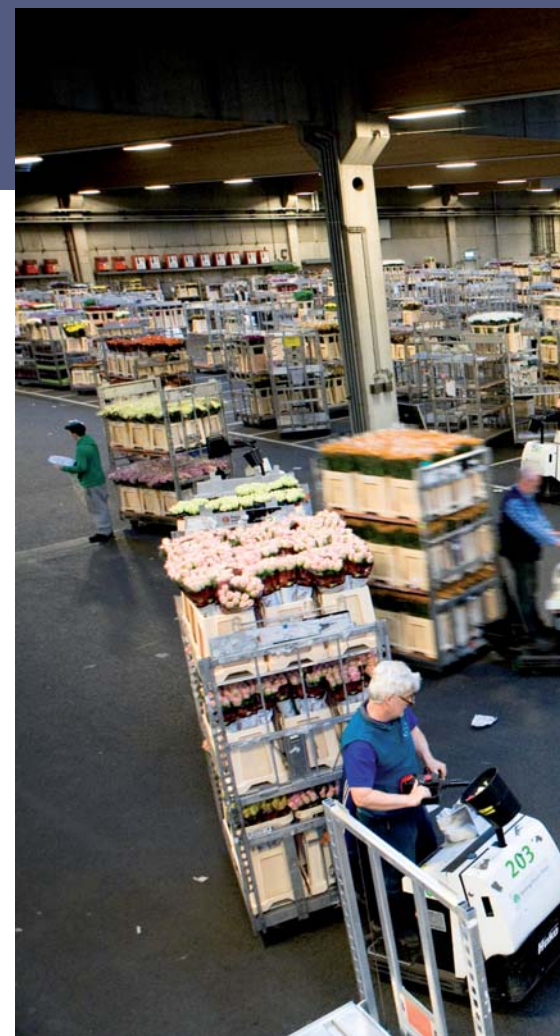
(deel)sectoren in een regio, ten opzichte van Nederland respectievelijk Nordrhein-Westfalen als geheel.

Primaire agrosector

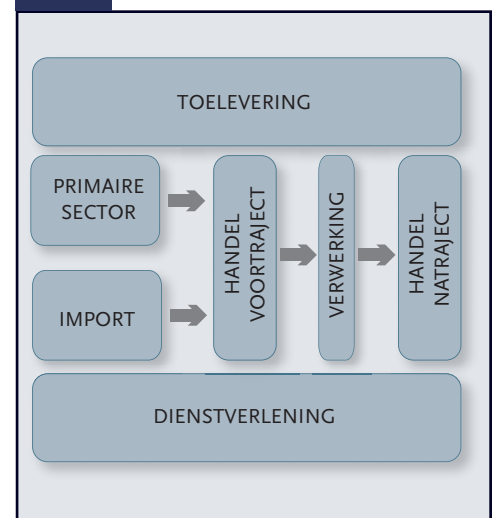
Sinds 2000 is er sprake van krimp in het landbouwareaal. In Zuidoost-Nederland is dit veel sneller gegaan dan aan Duitse kant van de grens. Vooral de verschillen tussen de aan elkaar grenzende subregio's zijn groot. Terwijl het areaal in Noord-Limburg in 2000-2011 10% afnam, was dat in de meest nabij gelegen *Kreisen* (Kleve en Viersen) 1,9%. De opwaartse druk in de grondprijzen die door de krimp van het landbouwareaal wordt veroorzaakt, is dus aan Duitse zijde veel zwakker dan in Zuidoost-Nederland. Niettemin stijgen de grondprijzen ook in Niederrhein de laatste jaren behoorlijk, maar dat komt vooral door de sterke opkomst van energiegewassen als maïs en koolzaad.

Meer overeenkomsten zijn er in de groei van het tuinbouwareaal. Aan beide zijden van de grens is het tuinbouwareaal voor de sier- en voor

De sterke positie van Zuidoost-Nederland in de verwerkende industrie is snel aan het afbrokkelen

Figuur 2: Onderdelen agrosector

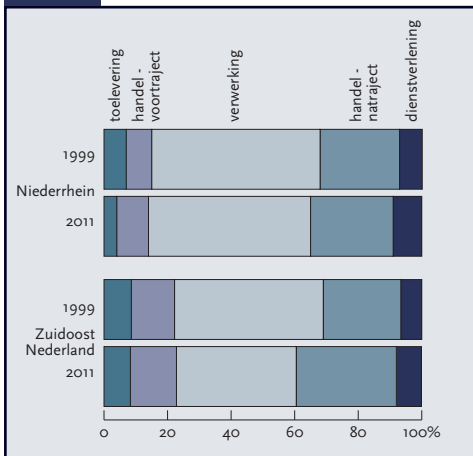
de groenteteelt flink gestegen. Naast deze algemene trend zien we aan Duitse kant een duidelijke specialisatie: de tuinbouwbedrijven hebben zich in Kreis Kleve meer gericht op de sierteelt (vooral heideplanten), terwijl in Kreis Viersen de groenteteelt nog dominant is geworden dan in 2000 al het geval was. Anno 2011 werd daar maar liefst 96% van het tuinbouwareaal voor groenteteelt benut. In Zuidoost-Nederland en ook in

De Veiling Rhein-Maas in het Duitse Straelen-Herongen is een Duits-Nederlandse *joint venture* van drie coöperaties in de sierteelt, Landgard Herongen en Lüllingen en FloraHolland Venlo.

Figuur 3: Aandeel van de diverse onderdelen van de secundaire agrosector in de werkgelegenheid in Niederrhein en Zuidoost-Nederland in 1999 en 2011.

Kreis Kleve was dat aandeel lager. Het groenteaandeel is in Kreis Kleve gedaald van 68% naar 60%, in Noord-Limburg van 54% naar 50%.

Secundaire agrosector

Alle industriële en dienstverlenende activiteiten die verbonden zijn met en voortvloeien uit activiteiten in de land- en tuinbouw, noemen we de secundaire agrosector. Het gaat om verwerking

van agrarische producten, allerlei vormen van toelevering, handelsactiviteiten aan de 'voor- en achterkant' en uiteenlopende dienstverlening.

In Nederland als geheel bedraagt het aandeel van de secundaire agrosector 3,8% van de totale werkgelegenheid in 2011. Dat is ongeveer evenveel als bijvoorbeeld de zakelijke dienstverlening of de zorg- en welzijnssector. In 1999 was dat nog 4,4%. In Zuidoost-Nederland ligt het aandeel 0,8% hoger en ook hier is sprake van een daling.

In Niederrhein neemt de secundaire agrosector een aanmerkelijk groter deel van de totale werkgelegenheid voor zijn rekening, en dit is in 1999-2011 ongewijzigd gebleven: 5,5%.

Specialisaties

Zuidoost-Nederland heeft zich in toenemende mate gespecialiseerd in de toeleveringssector, vooral in de fabricage van veevoeders en machines daarvoor, en apparaten voor de voedselverwerkende industrie. Deze tak heeft de afgelopen jaren een sterke positie verworven. Dat blijkt niet alleen uit de groeiende werkgelegenheid, maar ook uit de toppositie in aangevraagde octrooien. Andere toenemende specialisaties zijn de handelsactiviteiten in het voor- en natraject, die ook voor meer werkgelegenheid hebben gezorgd. De ooit zo sterke positie van Zuidoost-Nederland in de verwerkende industrie is snel aan het afbrok-

kelen. De fabricage van chocolade en suikerwerk is nog de enige bedrijfstak waar sprake is van toenemende specialisatie en stijgende werkgelegenheid.

Niederrhein specialiseert zich binnen Noord-Rhein-Westfalen in toenemende mate in secundaire agroactiviteiten in vooral de plantaardige sector. Opvallend is dat het aandeel van de relatieve werkgelegenheid voor alle vijf onderdelen van de agrosector in 1999-2011 is gestegen (figuur 3). Dat geldt vooral voor de handelsactiviteiten in het voortraject. De toeleveringssector is in Niederrhein relatief klein.

Overeenkomsten

Qua *productiefactoren* zijn er veel overeenkomsten tussen Niederrhein en Zuidoost-Nederland, met één grote uitzondering: tot dusver waren de energiekosten aan de Nederlandse kant van de grens aanzienlijk lager dan aan de Duitse kant. Dit heeft ertoe geleid dat de glastuinbouw in Nederland sterk is gegroeid, terwijl Niederrhein (van oudsher in Duitsland de regio met de meeste glasteelt) geleidelijk is overgeschakeld op energie-extensieve gewassen, bijvoorbeeld in de sierteelt: van snijbloemen naar heideplanten. Het energievoordeel voor Nederland is grotendeels gebaseerd op (tijdelijke) subsidies en belastingvoordelen, dus deze situatie is niet erg stabiel.

Floriade 2012 als katalysator

De wereldtuinbouwtentoonstelling Floriade 2012 heeft in een half jaar in de regio Venlo 2.046.684 bezoekers aangetrokken onder wie veel Duitsers (36%) en ook vele andere nationaliteiten (15%). De doelstelling minstens 2 miljoen bezoekers binnen te halen, is bereikt. Hiermee was een kostendekkende exploitatie van het evenement beoogd, maar de eerste, voorlopige (exploitatie)resultaten laten een verlies van 8,5 miljoen euro zien. Dit geeft echter een onvolledig beeld van de regionaal-economische opbrengst van de Floriade. Naast de directe effecten zijn er indirecte en middellange en langetermijneffecten. Er zijn immers tal van evenementen, congressen, symposia, netwerkbijeenkomsten met ondernemers en overheden en kennisinstellingen gehouden waarvan veel *spin-off* activiteiten te verwachten zijn – zeker in de samenwerking met nieuwe partners. Strategische, grensoverschrijdende samenwerking kan tot

Het grootste gemeenschappelijke probleem heeft betrekking op de factor *arbeid*. In beide grensregio's (en daarbuiten) zijn er voldoende jongeren die voor een 'groene' opleiding kiezen, maar om allerlei redenen komen ze maar beperkt terecht bij de agro-onderdelen met de meeste tekorten op de arbeidsmarkt.

Verschillen

De grootste verschillen tussen de twee grensregio's (en de twee landen) zijn er bij het *agrarisch onderwijs en onderzoek*. In Nederland is er op alle niveaus een duidelijke scheiding tussen de agrosector en de andere economische sectoren, terwijl dit in Duitsland alleen geldt voor het praktijkonderzoek en -onderwijs. In combinatie met andere omstandigheden heeft dit ertoe geleid dat tot dusver samenwerking tussen Niederrhein en Zuidoost-Nederland niet of nauwelijks van de grond is gekomen, zeker als we de situatie vergelijken met de grensoverschrijdende samenwerking die *commerciële* ondernemingen tot dusver hebben gerealiseerd, zoals de Veiling Rhein-Maas (een joint venture van Landgard en FloraHolland).

clustervorming leiden met nieuwe investeringsmogelijkheden die een impuls opleveren voor de verdere regionale ontwikkeling, zeker omdat de naburige grensregio Niederrhein eveneens een sterke agrofoodsector kent.

De Floriade 2012 heeft als katalysator gediend voor de totstandkoming en uitvoering van het grensoverschrijdende onderzoek in Greenport Venlo en Nederrhein. Lange tijd is geprobeerd de partners aan weerszijden van de grens samen te brengen en te komen tot zo'n onderzoek. Onder de positieve druk van de Floriade is men daadwerkelijk tot actie gekomen. Met als resultaat dat de partners nu gezamenlijk verder werken aan een intensivering van de samenwerking in de agrofood.

De agrosector is sinds ongeveer de eeuwwisseling ook steeds belangrijker als leverancier van (groene) *energie*, door het gebruik van biovergisters en warmtekrachtkoppeling (WKK). Voor Duitse boeren en tuinders is de eigen energieproductie kostenbesparend (bij eigen gebruik) of een aantrekkelijke bron van inkomsten (bij verkoop aan derden). Dat gold aanvankelijk ook voor hun Nederlandse collega's, maar de laatste jaren is daarin een kentering opgetreden en zijn de investeringen nagenoeg tot stilstand gekomen, vooral omdat het verschil tussen gas- en elektriciteitsprijzen steeds kleiner is geworden.

Potentie

Er zijn in de EU relatief weinig grensoverschrijdende clusters die zo veel potentie hebben als de combinatie van Niederrhein en Zuidoost-Nederland op agrogebied. Echter om het beste van deze twee werelden daadwerkelijk te combineren, moeten nog forse stappen worden gezet. De nationale grens speelt nog altijd een prominente rol in de dagelijkse samenwerking. Om uit te groeien tot agrofoodregio nummer 1 in Euro-

pa zal de grensoverschrijdende aanpak meer en meer als uitgangspunt moeten gaan dienen voor alle strategische vraagstukken die er zijn, zoals economische ontwikkeling, regiomarketing, product-marktontwikkeling, arbeidsmarkt en internationalisering. Vanuit dat idee hebben de onderzoekers een aantal aanbevelingen gedaan.

- Zorg voor een goed georganiseerde lobby richting regionale, bovenregionale en nationale overheden om de positie van agrofood beter te verankeren in het beleid.
- Stel gezamenlijk een grensoverschrijdend agrofoodprogramma op en investeer hierin. Belangrijke voorbeelden van programmalijnen zijn innovatie, grensoverschrijdend ondernemen, regionale marketing en *human capital*.
- Zorg voor een grensoverschrijdende clusterorganisatie die bijdraagt aan een sterkere grensoverschrijdende *mindset* bij bedrijfsleven, overheid, onderwijs en onderzoek. Juist omdat Nederland en Duitsland de laatste decennia een ander ontwikkelingstraject hebben afgelegd, is het uitermate belangrijk dat er voor het agrocluster Niederrhein / Zuidoost-Nederland een kennisuitwisselingsprogramma wordt opgezet. Het gaat dan vooral om praktische en creatieve manieren om anders met bijvoorbeeld energie(kosten) om te gaan.
- Benader de arbeidsmarkt (problematiek) in de agrofood gezamenlijk. Dat begint bij de basis: de aantrekkelijkheid van de sector. Het bedrijfsleven moet het voortouw nemen om jonge mensen te interesseren voor een baan in de agrofood. Deze problematiek is niet uniek voor deze regio, maar de ambitie om meer grensoverschrijdende concurrentiekracht te organiseren, behoeft een duurzame strategie omdat de kennisinfrastructuur en arbeidsmarkt nog altijd onderhevig zijn aan wet- en regelgeving op nationaal niveau. •

